

Baklitskaya O. P. Psycho-corrective aspect in the structure of professional preparation for students of higher education of sport and fiscal profile

The article deals with the psycho-correctional aspect in the structure of professional training of students of institutions of higher education in sports and physical education. The discipline «Fundamentals of psychocorrection», the subject of study of which is: the main methodological provisions and principles; directions of psychocorrecting practice; categories; features of constructing psycho-correction programs; methods, techniques and technologies of the correction process; correction of children with destructive cognitive sphere, emotional frustration and deviant behavior, with impaired social and psychological adaptation. The purpose of this course is to create skills for using psycho-correction tools in future pedagogical activities. Lecture material is supplemented by laboratory classes, which directly acquaints with practical methods of psychological correction within the framework of the main theoretical directions and approaches. During the group work of students under the guidance of a specialist – the practice is mastered by specific techniques.

The results of approbation of this special course among student-athletes are presented and his psycho-correction effect is empirically proved. on the basis of research of aggressiveness as one of the leading personality traits of athletes. It was revealed at the statistically significant level of decrease in students of aggression, hostility, abusive, guilty feelings after studying the aforementioned special course.

Key words: sport, aggression, psychocorrection, index of hostility and aggressiveness.

Стаття надійшла 20 грудня 2018 р.

УДК 159.99;371.27:811.111

В. А. Бондаренко

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ
САМОКОНТРОЛЮ І ЙОГО ФОРМУВАННЯ
В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

Розглянуто проблему формування навички самоконтролю у студентів, які вивчають іноземні мови. Проаналізовано психолого-педагогічні засади самоконтролю; визначено механізми та чинники, що сприяють його розвитку; зроблено висновки про необхідність розробки сучасної багаторівневої методики навчання самоконтролю. Зазначено, що володіння об'єктивним методом планомірного формування самоконтролю дає змогу здобувачеві вищої освіти самостійно визначити конкретні цілі навчальної діяльності, оцінити свої дії і, якщо вони помилкові, виправити їх.

Ключові слова: самоконтроль, компетентність навчання, психолого-педагогічна концепція, продуктивна освітня діяльність, рівні формування самоконтролю.

Постановка проблеми. Сучасна методика навчання іноземним мовам орієнтується на продуктивну освітню діяльність, спрямовану на активізацію компетенції самонавчання. Одним з основних кроків на шляху до автономного самонавчання є формування навичок самоконтролю. Самоконтроль, як і планування та самоорганізація, є головним метакогнітивним процесом, оволодіння яким зумовлює більш високий рівень розвитку компетенції самонавчання, без якого нині немислима освітня діяльність.

Стан дослідження. Основи для наукового розуміння проблеми самоконтролю були закладені у працях вітчизняних і зарубіжних психологів. Є чимало підходів до визначення поняття «самоконтролю» як одного з компонентів мотиваційно-ціннісної структури особистості. М. Боришевський, Г. Собієва, О. Сердюк, Т. Гавакова, Л. Ігельсон, П. Гальперін, І. Зимня, Л. Жігло, Ю. Гільбух та інші розглядали самоконтроль залежно від функцій, що він виконує, форм організації, частоти виконання, ролі викладача в ньому тощо. Найбільш значущою у межах досліджуваної теми є концепція діяльності, розроблена Л. Виготським. Суть концепції полягає в тому, що можна і потрібно шляхом організації засвоєного матеріалу й організації процесу навчання активно впливати на формування специфічних для людини, зокрема мовленнєвих, психофізіологічних механізмів, до яких, безсумнівно, належить і самоконтроль.

Метою статті є розгляд психолого-педагогічних основ самоконтролю і його формування в процесі навчання іноземної мови.

Виклад основних положень. Людина перебуває у відносинах із навколишньою дійсністю, але це відносини не пристосування, а активного оволодіння, впливу на дійсність, що стає можливим завдяки здібностям людини заздалегідь передбачити і свідомо спланувати свої дії.

Наголошуючи на тому, що людина сама регулює свою діяльність, визначає свою поведінку і оволодіває своєю діяльністю, Л. Виготський сформулював найважливіші теоретичні положення про інтеріоризацію особистістю соціальних відносин і про перехід зовнішніх соціальних впливів у внутрішні. «Будь-яка вища психічна функція була зовнішньою тому, що вона була соціальною раніше, ніж стала внутрішньою, власне психічною функцією. Засіб впливу на себе спочатку є засобом впливу на інших або засобом впливу на особистість» [1, с. 46]. Тобто інтеріоризація людиною зовнішнього соціального контролю зумовлює перетворення його в самоконтроль особистості. Людина починає сама контролювати свою поведінку і діяльність на основі інтеріоризованих соціальних критеріїв, будучи одночасно і «я-виконавцем» і «я-контролером» у цій діяльності, тобто відбу-

вається злиття функцій виконання й управління всередині однієї особистості. Реагуючи на себе так, як ніби він був іншою людиною, індивід інтеріоризує зовнішній соціальний контроль і перетворює його в самоконтроль.

У межах теорії діяльності поширення набула теорія поетапного формування розумових дій (пізніше перейменована її творцем П. Гальперінім у «теорію управління засвоєнням»), з погляду якої уживаються спроби дати обґрунтування співвідношенню на заняттях з іноземної мови знань і мовленнєвих навичок і вмінь. Відповідно до теорії розумових дій (що знаходить паралель і в роботах інших дослідників), розумові дії людини генетично сягають зовнішніх дій. Промовистим прикладом цього є те, що внутрішньому мовленню завжди передують мовлення зовнішнє.

Під керівництвом П. Гальперіна були досліджені основні етапи переходу від зовнішніх дій до дій внутрішніх, тобто головні етапи переходу від практичної діяльності до розумової («інтеріоризація»). Такими етапами є: орієнтація в умовах діяльності, зовнішня дія, словесна дія, яка описує зовнішню дію, скорочена мовленнєва дія, свідомо розумова дія, автоматизована розумова дія (на цьому етапі усвідомлюється цілий комплекс дій) [2]. У ролі психологічних механізмів, за допомогою яких студент виявляється здатним до саморегуляції і самоконтролю своєї діяльності, є індивідуальні особливості суб'єкта, а саме: гнучкість мислення, самооцінка власних можливостей, тип особистості, нейродинамічні чинники.

Численні психологічні дослідження механізму саморегуляції і самоконтролю заклали важливу основу для подальшого розвитку цієї проблеми у межах інших наук, і зокрема методи викладання іноземних мов.

Одним із перших у методиці викладання іноземних мов до проблеми самоконтролю звернувся І. Салістра. Вчений зазначав, що «самоконтроль є органічним компонентом будь-якого вміння і навички», а «досконалість самоконтролю – один із показників досконалості відповідних умінь і навичок» [3, с. 93].

І. Салістра дійшов до важливого висновку про те, що формування самоконтролю повинно здійснюватися паралельно з виробленням мовленнєвих умінь і навичок, причому самоконтроль повинен стати однією з цілей навчання іноземної мови. Висловлений погляд активізує методичні пошуки, де самоконтроль починає бути способом оволодіння іноземною мовою.

Істотний внесок у розвиток психолого-педагогічних основ формування навички самоконтролю при навчанні іноземної мови зробили

І. Зимня, І. Кітроська, К. Мічуріна. Самоконтроль розглядається ними як психологічний механізм самостійного виправлення помилок у мовленнєвій іншомовній діяльності. У зв'язку з цим наголошується залежність між характером помилки і її виправленням і з боку викладача, і мовцем. «Виправлення допущеної в мовному висловлюванні помилки самим мовцем настає в результаті звірення даної мовної реалізації з програмою. Звірення може здійснюватися як в процесі вимовляння (поточне звірення), так і після вимовляння (відстрочене звірення)» [4, с. 145]. Ефект звірення реалізації дії із заданою програмою, що зветься в психології зворотною аферентацією, позначається І. Зимньою терміном «самоконтроль», під яким у загальному плані розуміється «здатність людини регулювати власну діяльність і поведінку. Людина вчиться свідомо контролювати й аналізувати власні вчинки, надаючи їм критичної самооцінки, порівнювати кінцевий результат із запланованим, відчувати задоволення, радість, гордість за результати власної діяльності».

Розглядаючи сформованість самоконтролю як один із показників рівня володіння іншомовним мовленням, І. Зимня розробляє чотирирівневу систему становлення самоконтролю. Критеріями при визначенні цих рівнів були безпомилковість мовного висловлювання і характер зовнішнього контролю, який є не самоціллю у процесі навчання, а лише засіб формування самоконтролю, єдина умова регулювання мовної дії.

Із методичного погляду правомірно припустити, що одним із найважливіших чинників на шляху до успішного становлення навички самоконтролю є правильна організація зовнішнього контролю у всіх видах навчальної діяльності.

Потрібно зазначити, що питання про чинники, що сприяють успішному розвитку досвіду самоконтролю, порушувалося багатьма психологами і методистами. Наприклад, Т. Барановська висунула й експериментально перевірила гіпотезу про те, що «успішне формування самоконтролю можливе на основі планомірного оволодіння системою предметно-змістовних дій, при цьому своєрідність і складність формування самоконтролю при оволодінні іноземною мовою обумовлені необхідністю зіставлення форм рідної та іноземної мов на основі врахування специфіки іншомовної свідомості» [5, с. 126]. За такого підходу до самоконтролю процес засвоєння знань є самокерованим з боку того, хто навчається.

Із цього випливає важливий методологічний висновок. Якщо студент може самостійно регулювати власну діяльність, то він стає суб'єктом цієї діяльності. Цей постулат стає основою формування

методик становлення навички самоконтролю студентів у сучасних умовах.

На сучасному етапі проблема самоконтролю при навчанні іноземної мови набуває особливого значення, що пов'язано насамперед із процесами глобалізації, інтеграції знання, швидким накопиченням і оновленням інформації, а також із переходом загальної концепції навчання на особистісно орієнтоване навчання. Особистісно орієнтована освіта – це освіта гуманітарного типу, мета якого – забезпечити всебічний розвиток особистості. З огляду на це у галузі навчання/оволодіння іноземними мовами відбувається перехід до продуктивних освітніх технологій, які орієнтовані на самостійну навчальну діяльність тих, хто вивчає іноземні мови.

Основу продуктивної навчальної діяльності становить методологія цієї діяльності, яку можна охарактеризувати як навчальну компетенцію – здатність ефективно самостійно вчитися, вчити себе. Ця здатність полягає в усвідомленій і самостійній постановці мети, виборі адекватних способів, рефлексивній самооцінці, саморегуляції та самоконтролі своєї навчальної діяльності. Зазначене означає, що сформованість навички самоконтролю стає невід'ємною рисою сучасного фахівця. Така позиція відображає провідні якості особистості того, хто навчається, як суб'єкта навчальної діяльності – активність, самостійність і креативність, які забезпечують його самовизначення і саморозвиток в освітньому процесі.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки поширення набувають нові технології та різні варіативні засоби навчання іноземних мов нового покоління. Одним із прикладів здійснення систематизованого самоконтролю й інтеграції його в процес навчання іноземної мови можна навести застосування мовного портфеля (portfolio), який набуває дедалі більшого поширення в системі мовної освіти від раннього навчання до вищої школи [6, с. 108]. Технологія мовного портфеля дає змогу задіяти різні прийоми самоконтролю. Їх вибір визначатиметься контекстом, в якому здійснюється навчальний процес, і можливістю їх вклинення у звичні для студентів завдання і види діяльності.

За всієї ефективності мовного портфеля потрібно зазначити, що він є лише допоміжним засобом формування досвіду самоконтролю. Доцільніше використовувати його в комплексі з іншими методами, засобами й інноваційними технологіями, що утворюють сукупно єдину методику навчання самоконтролю.

Інноваційний підхід до проблеми самоконтролю можна реалізувати також за допомогою різних мультимедійних технологій, що набули поширення завдяки активному впровадженню в навчальний процес

аудіо- і відеозаписів, комп'ютерів, дистанційного навчання. У зв'язку з цим відбувається підвищення ролі самостійної роботи, що орієнтує студентів на самонавчання і самоконтроль.

Накопичені знання у сфері методики викладання іноземних мов вимагають свого осмислення і подальшого розвитку. Паралельно з використанням сучасних інноваційних технологій (мовний портфель, мультимедійні програми) передбачено створення спеціальних систем вправ і ефективних видів завдань, спрямованих на оволодіння конкретно-практичними стратегіями і вміннями здійснення самоконтролю кожного з видів іншомовної мовленнєвої діяльності, що стимулюють самостійну ініціативу студентів, рефлексивну самооцінку і самостійне управління рішенням навчальних завдань.

Водночас доцільно використовувати трирівневу структуру самоконтролю. Перший рівень охоплює головні компоненти самоконтролю: психологічний, лінгвокомунікативний, методичний та професійний, що відображають в єдності сутність поняття самоконтролю.

Із погляду взаємодії різних видів діяльності, спрямованих на формування самоконтролю, другий його рівень охоплює аудиторну, позааудиторну та додаткові види навчальної роботи.

Структура самоконтролю третього рівня формується на основі взаємодії різних видів управління за допомогою формування самоконтролю й охоплює жорстке, порівняно жорстке управління і гнучке управління. Жорстке управління навчальним процесом, що виявляється в ретельному, коригуючому і своєчасному контролі з боку викладача, спрямованому на підкріплення програми дії і реалізацію її мовцем, є на першому рівні становлення самоконтролю. Поступовий перехід від жорсткого до порівняно жорсткого управління навчальною діяльністю здійснюється на другому рівні становлення самоконтролю, що характеризується тим, що самоконтроль повністю не сформований, але всі компоненти, необхідні для його формування, відпрацьовані.

На третьому рівні сформованості, але недостатньої автоматизованості самоконтролю, роль викладача полягає в переході до гнучкого управління навчальним процесом із метою створення найліпших умов для функціонування самоконтролю. На заключній фазі становлення самоконтролю, яка характеризується його повною сформованістю і автоматизованістю, розгорнутий зовнішній контроль поступається місцем контролю згорнутому, що має пусковий характер, тобто приводить у дію самоконтроль студентів. Гнучке управління навчальною діяльністю, що здійснюється викладачем на цьому етапі, дає змогу внести необхідні корективи у процес навчальної роботи, зважаючи на розбіжності між програмою навчання і реальною навчальною

ситуацією, що є однією з умов оптимальної організації навчально-виховного процесу.

Висновки. Формування самоконтролю, який значно впливає на становлення особистості студента, висуває нову проблему – необхідність перенесення центру ваги сучасної методики викладання іноземних мов на аналіз умов і засобів розвитку моделі продуктивної освіти, що дає змогу студенту опановувати стратегії самонавчання, конструювати особистісні знання і взаємодіяти з іншими суб'єктами освітнього процесу та навколишнім світом як активній, автономній, творчій особистості. Володіння об'єктивним методом планомірного формування дає можливість студенту самостійно визначити конкретні цілі навчальної діяльності, оцінити свої дії і, якщо вони помилкові, виправити їх.

1. Выготский Л. С. История развития высших психических функций: собр. соч. М.: Педагогика, 1983. Т. 3. 386 с.

2. Гальперин П. Я. Введение в психологию. М.: МГУ, 1976. 147 с.

3. Салистра И. Д. Очерки методов обучения иностранным языкам. Система упражнений и система занятий. М.: Высшая школа, 1966. 252 с.

4. Зимняя И. А., Китросская И. И., Мичурина К. А. Самоконтроль как компонент речевой деятельности и уровни его становления. *Общая методика обучения иностранным языкам* / ред. И. Л. Бим. М.: Рус. яз., 1991. С. 144–153.

5. Барановская Т. А. Формирование самоконтроля как механизма регуляции учебной деятельности. *Психология студента как субъекта учебной деятельности*: сб. науч. тр. М., 1989. № 327. С. 119–127.

6. Чуенко В. Л. Самоконтроль у навчанні іноземної мови. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Педагогіка. 2011. Т. 158. Вип. 146. С. 105–109.

7. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2013. 590 с.

8. Коряковцева Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык: пособие для учителей. М.: АРКТИ, 2002. 175 с.

9. Поляков О. Г. Самоконтроль в обучении английскому языку. *Иностранные языки в школе*. 2005. № 7. С. 48–52.

Bondarenko V. A. Psychological and pedagogical bases of self-control and its formation in the process of foreign language training

Modern teaching methods for foreign languages are oriented towards productive educational activities aimed at increasing the self-education competence. One of the main steps towards autonomous self-education is the formation of self-

control skills. Self-control, as well as planning and self-organization, is a key metacognitive process, which leads to a higher level of the self-education competence, without which educational activity is unthinkable.

At the present stage, the problem of self-control in foreign language training becomes of particular importance due to the processes of globalization, the integration of knowledge, the rapid accumulation and updating of information, as well as the transition of the general concept of learning to a person-oriented learning. Person-oriented education ensures the comprehensive development of the individual. Therefore, in the field of studying / mastering foreign languages, a transition to productive educational technologies aimed at independent learning activities of those studying foreign languages is taking place.

The basis of productive educational activity consists in the conscious and independent formulation of the goal, the choice of adequate methods, reflexive self-esteem, self-regulation and self-control. The formation of self-control skills becomes an integral feature of a modern specialist, his activity, autonomy and creativity, self-determination and self-development in the educational process.

The article deals with the problem of formation of the self-control skill in students learning foreign languages. The psychological and pedagogical principles of self-control are analyzed; mechanisms and factors contributing to its development are defined; the conclusion about the necessity to develop modern multilevel methods of teaching self-control is drawn. Possession of the objective method of systematic self-control formation enables the higher education applicant to independently determine the specific goals of the educational activity, evaluate his actions and, if they are false, correct them.

Key words: self-control, competence of training, psycho-pedagogical concept, efficient educational activities, formation levels of self-control.

Стаття надійшла 20 грудня 2018 р.

УДК 159.9:378.351

О. М. Борисюк

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Здійснено теоретичне обґрунтування психологічних умов, спрямованих на формування та підвищення рівня розвитку управлінської компетентності у курсантів – майбутніх офіцерів поліції. Розкрито сутність управлінської діяльності у правоохоронному професійному середовищі – у системі МВС України. Виокремлено функціонально-формуючі компоненти управлінської компетентності: цільово-мотиваційний, змістовий, процесуальний, контролюючо-корекційний, результативний.